

ТАҚРИЗ

ба диссертатсияи Амиров Муҳаммадшариф Савзаевич дар мавзуи “Арзёбии хавфҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.07. - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз пешниҳод шудааст.

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Бухронҳои пайдарҳамии иқтисодӣ ба мо нишон медиҳанд, ки дар фазои рушди корхонаҳои саноатӣ хавфҳои молиявӣ таъсири назаррас доранд. Он ба сатҳи нишондиҳандаҳои молиявии корхона таъсир намуда, корхонаро то ба муфлисшавӣ оварда мерасонанд. Одатан муҳаққиқони соҳаи иқтисод чунин мешуморанд, ки ояндабинии корхонаҳои саноатӣ бе назардошти идоракунии хавфҳои молиявӣ тасаввур намудан ғайри имкон аст. Фаъолияти хоҷагию молиявии корхонаҳои саноатӣ дар тамоми шаклҳояш бо хавфҳои зиёди берунӣ ва дохилӣ алоқаманданд. Идоракунии хавфи ҳамгирошудаи корхонаи саноатӣ имконияти таъмини устувории молияви рушди босубот муайян мекунад. Аз ин рӯ, идоракунии хавфҳо чузъи ҳатмии фаъолияти ҷорӣ ва стратегии ҳар як корхонаи саноатӣ бояд бошад. Аз ин лиҳоз, равишҳои интихобӣ дар раванди идоракунии хавфҳои молиявӣ аҳамияти мавзуи таҳқиқоти диссертатсияи Амиров Муҳаммадшариф Савзаевичро боз ҳам мубрамтар менамояд.

Диссертант дар раванди таҳқиқотҳои гузаронидашудаи худ хавфҳои молиявиро ҳамчун омил ҳисоб намуда, ошкор намуд, ки хавфҳои молиявӣ ба раванди сатҳи устувории молиявии корхонаҳои саноатӣ дар давраи ояндаи наздик таъсири манфӣ мерасонанд. Таҳлили фаъолияти корхонаҳои саноатии ватанӣ гувоҳи он аст, ки агар фаъолияти асосии онҳо, ки бо истехсолӣ маҳсулот вобаста мебошад, натиҷаҳои мусбати молиявӣ (яъне фоидаовар) дода бошад ҳам, лекин самтҳои фаъолияти онҳо дар сармоягузорӣ ва молиякунонӣ, дар натиҷаи умумӣ боиси зараровар арзёби шудани фаъолияти онҳо шуда, инчунин маҳдудияти имкониятҳои ҷалби ҳам қарзҳои бонкӣ ва сармоягузориҳои ватанӣ ва хориҷиро маҳдуд месозад.

Барои корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи арзёбии хавфҳои молиявӣ аҳамияти аввалиндараҷа дорад, зеро онҳо барои иҷрои таъмини амнияти озукаворӣ пешбинӣ шудаанд, ки вазифаҳои муҳим мебошад. Корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ба ғайр аз хусусиятҳои мавҷудаи саноат бояд хусусиятҳои берунаро дар асоси таҳлили ҳаматарафаи омилҳои муҳити зист, бевосита ба тамоми фаъолияти соҳибкорӣ таъсир мерасонад. Дар асоси маълумоти гирифташуда, субъекти иқтисодӣ метавонад стратегияи молиявиро созад, корхонае, ки на танҳо хавфҳои ба вучуд омада, балки имкониятҳои иловагии зиёд кардани фоидаро ба назар мегирад.

Аз раванди таҳқиқгузарони диссертант ба мо аён гардид, ки дар диссертатсия ҷанбаҳои назариявӣ амалии хавфҳои молиявиро дуруст дарк намуда, фикру андешаҳои худро оид ба арзёбии идоракунии хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон баён намудааст.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Навгониҳои илмӣ таҳқиқот дар асосноккунии равишҳои назариявӣ, инчунин дар ташаккули тавсияҳои ташкилию методологӣ, оид ба истифодаи усулҳои арзёбӣ ва муайян кардани хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ мебошад, иборат аст. Натиҷаҳои асосии илмӣ, ки ба даст оварда шудаанд ва ба ҳимоя пешниҳод мегарданд, аз инҳо иборатанд:

1. Муқаррар шуд, ки идоракунии хавфҳои молиявӣ ҳамчун маҷмӯи усулҳо ва ҷорабиниҳои мебошад, ки дар сатҳи муайян барои пешгӯии ҳолатҳои хавф ва бартараф намудани онҳо имконият медиҳанд. Дар асоси омӯзиши ақидаҳои муосири илмӣ ва ҷанбаҳои назариявӣ тафсири муаллифии хавфҳои молиявӣ таҳия ва пешниҳод гардидааст, ки мувофиқи он “хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ- ин хавфҳои эҳтимолияти талафоти фойданокии корхона дар асоси самаранок ба роҳ намондани низоми идоракунии хавфҳои молиявӣ, сари вақт арзёбӣ накардани вазъияти молиявии корхона, инчунин надоштани стратегияи идоракунии ба хавф нигаронидашудаи он пайдо мешаванд”;

2. Муайян шуд, ки сатҳи муракабии хавфҳои молиявӣ вобаста аз омилҳои гуногун, сабабҳо, манъбаҳо, хусусияти ҳисоботи молиявӣ ва ғайра метавонад фарқ кунад. Вобаста ба он, ки чунин омилҳо хело зиёданд, пас барои таҳлили нақшагии хавфи молиявӣ бояд омилҳои асосии он, ки воқеан ҳолати хавфро ба вуҷуд оварда метавонанд муайян гардидаанд: омилҳои идорашаванда (ташкили меҳнат, сохтори идоракунӣ, истифодаи захираҳои дохилӣ, равандҳои истеҳсоли ва ғайраҳо ва омилҳои идоранашаванда (иклимӣ, сиёсӣ, экологӣ, муваққатӣ ва ғайра), ки онро субъекти идоракунанда тағйир дода наметавонад. Муайян шуд усулҳои асосии идоракунии хавфҳои молиявӣ аз қабилӣ: пешгирӣ (канорагирӣ), маҳаллисозӣ (маҳдудият), диверсификатсия, ҷуброн ва интиқоли хавф. Ҳар яке аз ин усулҳо дар алоҳидагӣ ё якҷоя истифода бурдан мумкин аст ва интиқоли онҳо аз таҷрибаю қобилияти роҳбар вобастагӣ дорад, ки ба тактикаи қабули қарорҳо, муносибати фаъол ё ғайрифавол ба хавф, сиёсати идоракунии хавфҳои корхона қабул карда мешаванд.

3. Таҳлил ва арзёбии вазъи кунунии молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуд, ки дар натиҷа муаммоҳое, ки ба устувории молиявӣ ва рушди иқтисодии онҳо таъсири манфӣ мерасонад ошкор гардид. Таҳлили гузаронидашуда имкон медиҳад, ки тибқи маълумоти ҳисоботи молиявии муттаҳидшудаи корхонаҳои

саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, тамоюли устувори пастшавии коэффитсиенти бозоргирии қорӣ яке аз муҳимтарин коэффитсиенти молиявии корхона дида мешавад, ки ба корхона барои пӯшонидани уҳдадорихои молиявии қорӣ дар муддати кӯтоҳ имкони қобилияти арзёбӣ медиҳад. Дар тамоми давраи таҳқиқот хавфҳои қарзи кредиторӣ ва дебиторӣ зиёд шуданд, ки ба устувори молиявӣ таъсири манфӣ расонида, боиси хавфи пардохтнапазирии корхона оварда мерасонад. Муайян карда шуд, ки чунин динамика дар бораи таҳдиди ноустувори молиявӣ, маблағгузори гайриқилонаи фаъолияти асосии истеҳсолӣ, аз даст додани назорат аз болои сармоя, иҷро нашудани шартномаҳо ва аз байн рафтани робитаҳо бо таъминкунандагон нишон медиҳад.

4. Таҳлили коррелясионӣ байни нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуда, омилҳои таъсиррасон ба натиҷаҳо муайян карда шуданд. Зимни таҳқиқот аз натиҷаи таҳлили коррелясионӣ маълум гардид, аз 5 омилҳои таъсиррасон ба пешгирии хавфи молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории, яъне хоҳиш ёфтани қарзи кредиторӣ, омилҳои хариди воситаҳои асосӣ ва ҳаҷми фуруш, ҳамчун омилҳои таъсиррасон муайян гардиданд. Натиҷаи таҳлили регрессионии арзёбии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки вобастагии байни нишондодҳои натиҷавии қарзҳои кредиторӣ ва воситаҳои асосию ҳаҷми фуруш назаррас буда, ҳангоми ба як фоиз зиёд гардидани ҳаҷми харидории воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои мазкур, дараҷаи қарзи кредиторӣ ба ҳисоби миёна ба 10,32 фоиз зиёд мегардад. Ҳангоми ба як фоиз зиёд гардидани ҳаҷми фуруш дар корхонаҳои саноатии хӯроквории ҷумҳурӣ, ба ҳисоби миёна сатҳи қарзи кредитории корхонаҳои мазкур ба 5,9426 фоиз хоҳиш меёбад.

5. Дар асоси таҳлили хавфҳои молиявии корхонаҳо харитаи хавфҳои молиявӣ мувофиқи хусусиятҳои корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва пешниҳод шуд. Дар харитаи хавфҳои молиявӣ аз рӯи дараҷаи таъсири онҳо ба фаъолияти молиявӣ иқтисодии корхонаҳо ҷойгир карда шудаанд. Корхонаҳои мазкур ҳамасола ҳангоми банақшагирии фаъолияти молиявӣ иқтисодӣ бояд харитаи хавфи молиявиро вобаста ба нишондиҳандаи пазирии хавф, ки роҳбарият муқаррар кардааст, ташкил намоянд. Харитаи хавфи молиявӣ имкон медиҳад, ки тадбирҳои зерин амалӣ карда шаванд: муайян кардани сатҳи хавфҳои молиявӣ, ки корхонаҳои саноатӣ бештар дучор мешаванд; арзёбии ҳудуди намудҳои гуногуни хавфҳои молиявӣ ва муайян кардани талафоте, ки онҳо метавонанд ба бор оваранд; таҳлили таъсири хавфҳои молиявӣ ба фаъолияти қорӣ ва стратегии корхонаҳои саноатӣ; барои пешгирӣ кардан ё

кам кардани оқибатҳои хавфи молиявӣ ба фаъолияти молиявӣ хоҷагии корхонаҳои саноатӣ маҷмӯи тадбирҳои тартиб диҳанд.

6. Стратегияи идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо асоснок шудани роҳҳои рушди он таҳия ва пешниҳод гардид. Стратегияи пешниҳодгардида фаслҳои зеринро дар бар мегирад: вазифаҳо ва самтҳои шӯбаи идоракунии хавфҳо дар корхона; қорӣ намудани идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар тамоми раванҷҳо, ки дар корхона ба амал меоянд; тартиботи муайян намудани хавфҳои молиявӣ; усулҳо ва тарзҳои арзёбии хавфҳои молиявӣ; воситаҳои идоракунии хавфҳои молиявӣ; принципҳои ташаккули сандуқи хавфҳои молиявӣ; муайян кардани ҳудуди пазироии хавфи корхона мебошад.

7. Ҳангоми гузаронидани таҳлили таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ дар доираи сохтани моделҳои низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда самтҳои асосии сиёсати идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ таҳия ва пешниҳод гардид. Татбиқи самтҳои асосии ин сиёсат ба корхонаҳо имконият медиҳад, ки ба сохтани низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда афзалият дода шавад. Паз аз қори намудани сиёсати мазкур ба низоми идоракунии корхона талаботҳо ва тартиботи арзёбии низоми идоракунии хавфҳо дақиқ омӯхтан зарур аст ва тавсияҳо, ки аз рӯи натиҷаҳои он бароварда шуданд барои сари вақт баргараф намудани камбудӣҳо кумак мерасонанд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот асарҳои бунёдии олимони соҳа оид ба молия ва хавфҳои молиявӣ, интишороти илмии олимони ватанӣ ва хориҷӣ, таҳқиқотҳо доир ба арзёбии хавфҳои молиявӣ ва усулҳои онҳо дар корхонаҳои саноатӣ ташкил медиҳанд. Натиҷаҳои илмӣ, хулоса ва пешниҳодҳои муаллиф, ки дар таҳқиқот мавҷуданд илман асоснок буда, баҳри тавсияи донишҳои назариявӣ дар соҳаи хавфҳои молиявӣ ва арзёбии идоракунии самараноки хавфҳои молиявӣ мусоидат менамоянд, инчунин як қатор пешниҳодҳои овардашуда метавонанд татбиқи амалии ҳудро барои такмили қонунгузори соҳа пайдо намуда бо назардошти манфиатҳои корхонаҳои саноати хӯрокворӣ татбиқ гардад. Натиҷаҳои илмӣ диссертатсия дар раванди таълим, зимни тадриси фанҳои таълимӣ “Идоракунии хавфҳои молиявӣ”, “Хавф-менеджмент”, “Молия”, “Менеджменти молиявӣ” дар ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои оли мамлакат истифода бурдан мумкин аст.

Дар баробари бартариҳо диссертатсияи мазкур аз камбудӣҳо низ ҳолӣ нест, ки ба инҳо дохил мешаванд:

1. Дар зербоби 2.2. хуб мешуд, агар аз қониби диссертант на танҳо нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти молиявӣ корхонаҳои саноати коркарди шир, балки дар маҷмӯи корхонаҳои саноати

хуруквории Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлили регрессионӣ-коррелятсионӣ гузаронида шавад барои арзёбии хавфҳои молиявӣ, ки ба онҳо таъсир манфӣ мерасонанд;

2. Дар зербоби 3.3. саҳифаи 161 расми 3.3.1. ба расми 2.3.2. саҳифаи 109 ҳаммаъно дошта, пешниҳод мешавад, ки аз диссертатсия бардошта шавад.
3. Хулоса ва пешниҳодҳои овардашуда таҳрирталаб буда, хатогҳои имлоӣ ба ҷашм мерасанд;
4. Инчунин рақамчинӣ, номгузорӣ, рӯйхати адабиёти истифодашуда аз рӯй талабот гузошта шавад, муаллиф дар мади аввал конунҳо, барномаҳо ва стратегияҳо аҳамият диҳад.

Дар маҷмӯъ, қайд кардан зарур аст, ки муаллиф меҳнати зиёде дар самти таҳқиқи мавзӯи мазкур ба сомон расонида камбудҳои ҷойдошта ислоҳпазир буда наметавонад, ки қимати диссертатсияро пурра коҳиш диҳад.

Диссертатсияи Амиров Муҳаммадшариф Савзаевич дар мавзӯи “Арзёбии хавфҳои молиявӣ корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.07. - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз пешниҳод шудааст, бо дар назардошти ислоҳи камбудҳои дар боло зикр гардида барои гузаштан аз марҳилаҳои минбаъдаи ҳимоя ба Шурои диссертатсионии мувофиқ пешниҳод карда шавад.

Муқаррир:

н.и.и., дотсент, мудири кафедраи идоракунии молияи давлатии ДМТ

Икромов Ф.Н.

Имзои Икромов Ф.Н. н.и.и., дотсент, мудири кафедраи идоракунии молияи давлатии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон тасдиқ мекунам.

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси ДМТ

Тавқиев Э.Ш.